

JALALUDDIN RUMI

Een leven als een heilige dans van liefde.

Dick van Zijl Langhout.

Een strenge en zeer vrome imam wandelde op een avond langs de oever van de Eufraat. Hij was verzonken in diepe en godsdienstige gedachten. Plotseling werden die gedachten verstoord door aanhoudend en hard roepen. Het was een derwisj die luid zijn gebeden op zei. Maar hij deed het verkeerd. Hij slikte woorden in. Heilige woorden die allen even helder moesten klinken.

Als imam had hij de taak deze ongelukkige te verbeteren.

Hij huurde een boot en roeide naar het eilandje midden in de rivier waar het geluid vandaan leek te komen. Daar trof hij een oude derwisj aan die op een rieten mat gezeten zijn gebeden zei. Hij bewoog heen en weer op de klank van de woorden. Zij ogen waren half geloken. Even aarzelde de imam.

Maar hij hoorde het goed. De heilige woorden werden niet correct uitgesproken. En toen sprak hij met ferme stem: 'Mijn vriend, je spreekt de zinnen verkeerd uit. Zo hebben ze geen kracht om je te verheffen tot God. Het is mijn plicht als imam je dit te zeggen'.

De derwisj kwam van ver, maar toen hij eindelijk begreep waar het over ging, sprak hij nederig: 'Dank u, geestelijke vader'.

Vol tevredenheid stapte de imam weer in de boot om terug te roeien. En terwijl hij nog bepeinsde hoe belangrijk zuiverheid toch eigenlijk was, hoorde hij achter zich een gerucht. Toen hij zich omdraaide zag hij een wonderlijk schouwspel. Vanaf het eilandje kwam de derwisj aangelopen. Over het water! Vol verbijstering liet hij de riemen los.

Toen de derwisj bij de boot kwam, zei hij: 'Broeder, het spijt dat ik u moet lastig vallen, maar ik zou u willen vragen om de zin nog eens voor mij te willen uitspreken. Ik ben het alweer vergeten. Als je zolang op een bepaalde manier iets gezegd hebt zit de gewenning diep in de ziel'.

Zo goed en kwaad als dat ging in de roeiboot knielde de imam neer en zei: 'Vergeving, vergeving dat ik u heb willen verbeteren, o grote meester(mevlana)'.¹

De beroemdste mystieke dichter van Perzië is zonder enige twijfel Jalaluddin Rumi², de stichter van de Mevlawi's (Mevlana betekent onze meester). Hij is geboren in Balkh (1207), waar veel grote mystici vandaan komen. Hij werd gezegend door Attar, die in hem de trekken zag van een groot spiritueel dichter³.

¹ Derwisjen vertellen, Idries Shah, blz. 83,84 (een bewerking), 1976 Ankh-Hermes, Deventer.

² Vanwege de transcribatie (Perzisch schrift naar Latijns schrift) wordt de naam nogal verschillend gespeld. De eigenlijke naam is Jalal ad-din. Zijn omzwervingen brachten hem in het gebied dat geregeerd werd Selsjoeken van Rum in Anatolië. Vandaar, zoals dat vaker gebeurde dat hij daarnaar genoemd werd: Rumi.

³ Deze Attar was een beroemde verteller van de levens van heiligen. Hij beschreef ze in al hun dramatiek en wonderbaarlijkheid. Een opvallende trek van zijn werk was dat hij kritiek op de machtigen en heersers van zijn tijd niet geschuwd heeft. Het aloude soefi-ideaal van soberheid en armoede stak schril af bij hun weelde en rijkdom. Ook klinkt de lijdensmystiek, die duidelijk verwant is aan Hallaj, door in zijn werk. Meer dan enig mystieke dichter in Iran kan Attar de stem van de zoekende, van de verlangende, de stem van de pijn genoemd

Later vertrok Rumi, vluchtend voor de Mongoolse horden van Djengis Khan, samen met zijn familie naar het gebied dat geregeerd werd door de Selsjoeken van Rum(zuid-west Anatolië) en vestigde zich gedurende een aantal jaren in Laranda(nu Qaraman) en vervolgens(1228) ging hij naar Konya dat in zijn dagen hét culturele en spirituele centrum was. Sultan Alaaddin Kaykobad had juist een imposante moskee in het centrum van de stad laten bouwen.

Verschillende moskeeën stonden rond zijn kasteel⁴.

Hoewel de taal van Rumi Perzisch was, gebruikt hij in zijn verzen ook Grieks en Turks. Konya, het antieke Iconium, had een forse Christelijke bevolkingsgroep, die Grieks sprak. Hun traditie was levendig aanwezig in deze periode van de geschiedenis. De oude Christelijke centra van Cappadocië en de monastieke bewegingen van Göreme waren maar een dagreis verwijderd van Konya. We zien dan ook bijbelse beelden en personen opduiken in de gedichten van Rumi, zoals Jezus en Maria en hij citeert bijbelteksten, die anders weinig in islamitische lectuur genoemd worden.

In feite was zijn vader zijn eerste meester. Baha ad-din Walad(1148- 1231) was een beroemde mysticus die was geoefend en grootgebracht in de strenge mystieke traditie van Kwarizm⁵.

In Konya werd hij verder opgeleid door een andere vluchteling uit Balkh, Burhan ad-din Muhaqqiq at-Tirmidhi, maar de echte doorbraak naar extatische hoogten komt pas tot stand door zijn ontmoeting met een zwervende derwisj. De diepgravende mystieke liefdesrelatie met deze mysterieuze man duurde slechts 15 maanden. Toen verdween hij even geheimzinnig als hij gekomen was. Niet onwaarschijnlijk lijkt dat jaloezische discipelen, murids van Rumi hem vermoord hebben.

Maar de sluizen waren geopend en Rumi stroomde over van liefdespoëzie. Hij sloeg een nieuwe Weg in. Niet gekenmerkt door strenge ascese, maar door de dansen en wervelingen van de goddelijke liefde.

Wel zien we de beweging van het leegmaken(zie reader ‘Soefisme’). De beroemde paradox van de liefde: ik maak mijzelf leeg in de naam van de liefde en vindt mijzelf vol terug. Niet-zijn is essentieel om te zijn. Alle meesters zoeken niet-zijn en gebroken worden, zodat God op hen in kan werken. Wie zichzelf vasthoudt en koestert is niet rijp voor God.

worden. Altijd onderweg, altijd tastende, dat is de ziel van de mens totdat de zoeker onder leiding van de profeet eindelijk de oceaan van de Ziel bereikt.

Dan komt alle verlangen tot rust? Toch niet, want wanneer de ziel zijn reis naar God beëindigd heeft, begint zijn reis in God. En dan zal de ziel de afgrondelijke diepte van het goddelijke wezen ervaren, waar geen tong over spreken kan. Attar wist, net als Rumi, dat de schepping constant deze beweging maakt: steeds dieper in God. Ook de andere grote Perzische dichter Sanai is van grote invloed geweest op Rumi. Uit zijn beroemdste werk ‘Boomgaard der waarheid’, ook geschreven in ghazals, heeft Rumi taal en uitdrukkingen overgenomen.

⁴ Sanai was was de geest en Attar zijn twee ogen/ we zijn gekomen na Sanai en Attar’.

⁴ Twee, gebouwd tijdens Rumi’s leven, staan er nog steeds: de Ince Minareli(1258) en Karatay Medresse(1251).

⁵ Het gebied tussen Kaspische Zee en Aralmeer, ruwweg het huidige Uzbekistan.

‘Ik ging dood als een mineraal en werd een plant
Ik ging dood als een plant en werd een dier
Ik ging dood als een dier en was een mens.
Waar zou ik voor vrezen?
Wanneer was ik minder aan het doodgaan?
Toch zal ik nog een keer doodgaan
En me bij de engelen voegen
En dan zal ik verder gaan
Want alles sterft behalve God
O, laat me niet bestaan,
Want niet-bestaan roept uit met juichende tonen
Tot Hem zullen we terugkeren’. (Matnawi, zie onder)

Om tot hoger en dieper bestaan te komen zullen we constant moeten sterven aan onszelf, onze ideeën en onze overtuigingen (fana en baqa, zie vorige reader ‘Soefisme’). Stirb und werde, om met Goethe te spreken. Zelfs na de dood gaat die ontwikkeling door.

Het beeld van het voorjaar werd graag gebruikt als thema voor dood en opstanding. Het voorjaar was altijd al een favoriet thema bij Perzische en Turkse dichters, maar het grote aantal voorjaarsgedichten van Rumi is wel opvallend. Ook wel voorstelbaar, want de velden zijn in het voorjaar rondom Konya bedekt met een pracht aan groen en een overdaad aan wilde bloemen. En zomers zijn de velden bruin en dor en de temperatuur verzengend. Feitelijk wordt het voorjaar beschouwd als een dag van de opstanding tot nieuw leven. Betoverd door de voorjaarsbries dansen de jonge bladeren, de bloemen en de zaden in de lucht tot lofprijzing van God. Zo zag Rumi het voorjaar. De bedwelmende geuren voegden daar nog een dimensie aan toe.

Er wordt verteld dat Rumi meestal zijn verzen dicteerde in een staat van trance. Hun ritme suggereert een draaiende en zwaaiende beweging. Rumi gebruikt graag muziek als punt van vergelijking, zoals in zijn gedicht ‘de Rietfluit’. Deze fluit, die is weggesneden uit een rietbed langs de rivier, verlangt naar huis. En hij vertelt op zijn weemoedige wijze over de geheimen van de goddelijke eenheid en het eeuwige geluk.

Dit bijna gnostisch aandoende thema van het heimwee naar onze goddelijke afkomst en het afgesneden zijn daarvan door de vele sluiers (72 sluiers, aldus de traditie) van schijn zien we veel terug in de mystiek van Rumi.

In een land waar alle mensen gelijk koningen zijn, leefde een jonge prins samen met zijn ouders in een schitterend paleis. Op een dag zei de vader tegen zijn zoon: op jouw leeftijd is het goed van deze goddelijke berg van heerlijkheid af te

dalen om de wereld te aanschouwen. Alleen dan, als je daar geweest bent kun je een goede koning zijn.

De prins bereidde zich voor op zijn reis. Hij moest zijn koninklijke mantel uitdoen en de kleren gaan dragen van die wereld daar beneden. Het was zijn opdracht om in het land Misr een grote edelsteen die bewaakt werd door een draak mee terug te nemen.

Maar door de zware lucht van de laagvlakte en het voedsel van het land kwam er al gauw een soort slaap over de jonge prins. Daardoor vergat hij zijn opdracht. Jarenlang woonde hij in het land Misr, verdiende de kost en was zich kennelijk niet bewust van zijn hoge roeping.

In het koninkrijk hoog op de berg hoorden ze over de toestand van de prins en ze zonden hem een boodschap. Een grote adelaar streek naast hem neer en sprak: ontwaak, want je bent een koningszoon en je hebt een grote opdracht. De prins schrok wakker uit zijn sluimertoestand. Hij ging naar de draak en bracht hem door bepaalde klanken in slaap. Zo kon hij de edelsteen grijpen. En hij keerdej naar huis terug. Hij kreeg de koninklijke mantel omgehangen en kwam tot zijn bestemming. De edelsteen werd in de kroon verwerkt en glansde, zoals alleen liefde glanzen kan.⁶

Beweging en nog eens beweging, daar gaat het om in zijn poëzie. De dans was een leven gevende beweging als onderdeel van de kosmische dans waaraan sterren en engelen deelnemen. In Maqalat-e Sjams, gesprekken met Sjams lezen we: ‘Jij bezorgt de geleerden een slechte naam met deze sama(=dans). Ik zeg: goed en kwaad, geloof en ongeloof zou hun anders niet duidelijk zijn. Hij zegt: door te dansen heb jij God bereikt. Proberen jullie ook maar God al dansend te bereiken – twee stappen en je bent met hem verenigd’.⁷

Onder invloed van wonderlijke mystieke liefdes, eerst met Shamsuddin Tabrizi⁸, de zwervende Qalandar en daarna met Zalahuddin Zarkup, groeide, zoals gezegd, zijn mystiek naar ongekende hoogten⁹.

Altijd weer op zoek naar nieuwe beelden die van liefde spreken, de conventies van zijn tijd tartend, een man van een misschien wel te grote statuur voor zijn dagen en wellicht voor alle dagen, altijd in elke zin des woords onderweg, ‘want de karavaan moet klaar staan bij het geluid van de bel’.

⁶ Vrijwel dezelfde thematiek vinden we in de Handelingen van Thomas(vs. 108 e.v., het lied van de parel), een apocrief boek van het N.T. Ook daar is het een koningszoon die door de diepte van de wereld moet en daar zijn bestemming vergeet in een slaap van onbewustheid. Hij wordt gewekt, staat op haalt de edelsteen en keert terug naar zijn goddelijke oorsprong, zoals de rietfluit verlangt naar het rietbed waaruit hij is weggesneden. Het is een thematiek die typerend is voor de gnostiek.

⁷ ‘Waar twee oceanen samenkomen’, Sipko A. den Boer.

⁸ ‘Waar twee oceanen samenkomen’, Sipko A. den Boer.

⁹ Hij identificeerde zich zozeer met deze geliefden, m.n. Shams, dat hij zijn gedichten ondertekende met de naam van mystieke minnaar. Beroemd is het gedicht waarin de ik wordt weggestuurd van de deur van zijn geliefde, omdat hij geantwoord heeft op de vraag ‘wie is daar?’ Ik ben het. Later komt hij terug.

‘Wie is daar?’, roept de vriend. Hij antwoordde: Jij, oh, verleider aller harten.

Dan, zei de vriend, omdat jij ik ben, kom binnen, er is plaats voor twee ikken in mijn huis’.

Rumi's kracht kwam voort uit zijn liefde, een liefde ervaren en beschreven in menselijke termen, maar volledig gegrondvest in God. 'Mijn hart is niemands opslagplaats – het is de opslagplaats van God'.

Met name zijn orde, de Mevlani's trok al vroeg de aandacht van westerse geleerden. En daarmee werd ook Rumi bekend.

Joseph von Hammer-Purgstall(1800) beschreef de orde en haar stichter uitvoerig, maar het is vooral zijn leerling Friedrich Rückert geweest die in het westen de gedichten en daarmee het gedachtengoed van Rumi bekend heeft gemaakt. Hij heeft getracht Rumi's gedichten over te zetten in het Duits. En dat is een kunststuk en een waagstuk te noemen, want zij zijn geschreven in een typische oosterse stijl, de ghazal. Een klassiek, oorspronkelijk Arabisch liefdesvers, veelal zowel erotisch als mystiek van inzet. Qua populariteit is het misschien vergelijkbaar met ons sonnet. Meest in het oog springende kenmerk: tweeregelige strofen met een telkens inspringende tweede regel, die elk op zich een afgeronde gedachte moeten bevatten en die zeer associatief geschakeld kunnen worden.

En, ook zeer belangrijk: het gedicht wordt vaak afgesloten met een 'ondertekening' – een strofe of vers waarin de dichter zichzelf in de derde persoon opvoert, door zichzelf bijvoorbeeld bemoedigend, vermanend, ironisch of samenvattend toe te spreken: 'Yunus als jij de ware gids hebt ontmoet,

Overdrijf dan niet tegenover anderen,
Zorg dat niemand er iets over zeggen kan;
Het is niet aan een derwisj de waarheid te
veranderen'.¹⁰

Vaak draait het hele gedicht om één centrale gedachte, die voortdurend vanuit verschillende gezichtshoeken wordt benaderd. Als even zovele danspassen, dan aarzelend, dan resoluut, van dansers die cirkelen om een geheim. De typerende beweging van de wervelende derwisj.

De constante roep tot God, het verlangen naar vervulling, de angst en de hoop klinken op zeer indrukwekkende wijze in de verzen door. Soms wordt het gedicht een gebed. 'Als ik in mijn betoog gebruik maak van gedichten, doe ik dat om door te dringen tot de betekenis van het Geheim'.

Rumi's ghazals waren een voorbeeld van deze dubbelheid en Rückert heeft de kern ervan goed getroffen¹¹. Zijn boek(1819) is een verzameling van prachtige mystieke gedichten. Zij zijn vrije vertalingen en zelfs bewerkingen, maar tegelijk laten ze meer zien van het genie van Rumi dan enige beschrijving zou kunnen¹².

¹⁰ Het betreft hier een gedicht van de Turkse dichter Yunus Emre, die een kleine 100 jaar later in Konya verbleef en vrijwel zeker schatplichtig aan hem geweest is.

¹¹ A.Schimmel, *Mystical Dimensions of the islam*, blz. 310 e.v.

¹² Door Rückert's kwam Hegel in contact met Rumi en werd een enthousiaste bewonderaar van Rumi, die zelfs nog voorkomt in zijn Encyclopaedie der philosophischen Wissenschaften.

Rumi's literaire productie was zeer groot: meer dan 30.000 verzen verschenen er van zijn hand. Meest lyrische poëzie, hoewel hij ook van verhalen hield, maar altijd zindert zijn ziel van liefde erdoor heen en geeft een glans aan het geheel die onovertroffen is.¹³

Toen Rumi op 17 december 1273 stierf werd zijn volgeling Husamuddin Celebi, degene die hem ook geïnspireerd had om de Mathnawi te schrijven – een mystiek didactisch gedicht dat later door Jami ‘de koran in het perzisch’ genoemd zou worden, de leider van zijn discipelen. Maar de formatie van de dansende Derwisjen en haar organisatie werd overgelaten aan sultan Walad, de zoon van Rumi.

Het centrum van de orde bleef Konya, maar al snel werden er ‘tekkes’ van Mevlani's gesticht in het hele Ottomaanse Rijk, Egypte en Syrië.

Bij de gelegenheid van een ceremoniële sama, gewoonlijk gehouden op vrijdag na het middaggebed, droegen(en dragen) de Derwisjen hun typerende kledij: een witte mouwloze mantel, daaroverheen een jasje met lange mouwen en een riem. Op hun hoofd een muts, de ‘sikke’. Strenge regels reguleren de sama.

Atatürk, de stichter van het moderne Turkije, verbood in het kader van zijn seculariseringspolitiek in de 20-ger jaren van de vorige eeuw alle mystieke groeperingen. De Mevlawi's hadden in hun bloeitijd 250 tekke's in Istanboel en werden dus zwaar getroffen. Velen weken uit, onder andere naar Albanië. Maar ook ging een groot deel ondergronds.

De laatste jaren zijn we getuige van een nadrukkelijke revival. Of dat doorzet zal de toekomst leren. Sommige geleerden (Spencer Trimingham¹⁴) menen dat het een nostalgische opleving is en voorspellen een moderne variant van de islam die beter past bij de deze tijd. Anderen zijn voorzichtiger en menen dat deze revival – niet alleen van het soefisme, maar ook van de islam als geheel - wel degelijk zou kunnen uitgroeien en doorzetten. In feite is dat proces al gaande. Veel hangt af van de wereldpolitiek en de politiek van Europa. Als Turkije in haar gelederen opgenomen wordt zal een eventuele dreiging van de islam vermoedelijk snel afnemen.

Dick van Zijll Langhout, juli 2010.

¹³ Lees de blzz. 312 e.v. van A.Schimmel, o.c.

¹⁴ The Sufi Orders in Islam, J.Spencer Trimingham, Oxford 1998, blz.249 en volgende.

Voor de geraadpleegde literatuur zie reader 'Soefisme'.

Daarnaast nog: The Sufi Orders in Islam, J.Spencer Trimingham, Oxford 1998.

Aan deze reader is een diapresentatie(powerpoint) van een studiereis naar Turkije met als brandpunt Konya gekoppeld.

“Reis naar het oosten
de roep van de moeëzzin
begeleidde ons”.

S.K.

REISVERSLAG VAN DE STUDIEREIS NAAR TURKIJE (van begin april tot juli 2010)

De eerste indrukken

De voorbereiding van deze reis was uitvoerig. Niet alleen lazen we ons terdege in en werden reisgidsen en kaarten grondig geraadpleegd. Maar ook werden afspraken gemaakt voor ontmoetingen ter plaatse met Rumi-kenners. Deze afspraken kwamen tot stand via de plaatselijke imam en contacten die we hier in Enschede hebben. En natuurlijk werden de geschriften van Rumi en over Rumi bestudeerd. Om hem ging het ten slotte. Het hoogtepunt van de reis zou immers Konya worden, de stad waar Rumi geleefd en geleerd had.

Wij kwamen Turkije binnen via Ipsala, even voorbij Alexandroupolis aan de Aegeïsche Zee (of eigenlijk Thracische Zee). De route liep van Igoumenitsa – daar waren we per nachtboot aangekomen uit Brindisi – naar de Meteora, met haar magische kloosters. En dan via de verrassend hoge bergen van noord Griekenland, in begin april waren nog wegen afgesloten in verband met sneeuw, naar Thessaloniki en ten slotte Alexandroupolis.

Het landschap verandert als je na de grensschermutselingen Turkije binnen rijdt. Vlak en eentonig. Het rijden zelf wordt ook anders, n.l. wat avontuurlijker. Niet alleen door het slechte wegdek hier en daar, maar ook door de medeweggebruikers, die het niet zo nauw nemen met de regels. Paard en wagens kruizen onverwachts je pad, antieke brommers die veel rook uitbraken passeren je links en rechts, fietsers fietsen tegen de richting en vrolijke wegpiraten maken van claxonneren een feest.

Wat meteen opvalt is de dominantie van minaretten, die vanuit de kleinste gehuchtjes als waarschuwend vingers in de lucht priemen. Heel bijzonder was de ervaring in Troje. We bezichtigden de oude ruïnes als enigen op een ochtend. Zo tegen half één klonk de roep van de moeëzzin uit het dorp Truva, even later uit het dorp ten noorden van de ruïne en vervolgens ten zuiden. Het geluid liep als het ware om je heen.

En dan is er nog iets wat je meteen merkt. Eigenlijk veel opvallender dan het verkeer en de grote dichtheid van de moskeeën. En dat is de zeer grote vriendelijkheid, die we overal ervoeren.

Mensen lachen spontaan tegen je, zwaaien en toeteren. Men schudt je plechtig de hand als je een paar woorden Turks probeert te spreken. Hierbij zij wel vermeld dat het, denk ik, veel uitmaakt of je in een groep reist of alleen. Een groepsreis heeft zeker grote voordelen(niet financieel overigens!), omdat veel dingen geregeld zijn en je daar niet achteraan hoeft. Daardoor mis je als individuele reiziger soms het één en ander. Wij reisden met z'n tweeën in een camper en dan ontmoet je veel meer mensen. Je bent zogezegd meer op 'buiten' gericht. Je spreekt anderen sneller aan(al is het maar om de weg te vragen) en wordt sneller aangesproken. En niet alleen door autochtonen, maar ook door medereizigers, die ook alleen reizen. Je herkent elkaar direct aan lengte, kleding en uitstraling. Vragen naar de weg of bezienswaardigheden of een plek om de camper neer te zetten voor de nacht horen dan bij het vaste gesprekspatroon van dergelijke ontmoetingen. Maar interessanter zijn uiteraard de gesprekken met de Turken zelf. Soms spreken ze je aan om iets te verkopen, maar vaker uit nieuwsgierigheid of om iets te delen(brood of soep) of je uit te nodigen. Er is een grote behulpzaamheid. Ze rijden voor je uit als je verdwaald bent of brengen je naar een winkel waar je iets wilt kopen. Wachten dan keurig tot je uitgekocht bent en lopen met je terug. Een suppoost in Bergama van het museum op de Akropolis deed ons uitgeleide en keek en zwaaide ons na tot we om de bocht van het pad waren, alsof hij bezorgd was dat we de verkeerde afslag namen of zouden vallen(het pad was inderdaad steil).

Het aspect tijd neemt een ander plaats in dan bij ons. In het Westen heeft de tijd de neiging ons op sleeptouw te nemen en op die manier worden we maar al te vaak opgejaagd. In Turkije, zeker in het oosten ervoeren we het omgekeerde: men neemt de tijd - voor een praatje, een kopje thee, een sigaretje etc. Als je brood gaat kopen kan dat op die manier enige tijd in beslag nemen en als je tankt kom je niet weg voor je opnieuw een kopje thee of koffie(niet aan te raden voor de ongeoefende koffiedrinker) gehad hebt.

Een dolmuschauffeur zet zijn bus stil om met ons van gedachten te wisselen over komende wereldkampioenschappen voetbal.

Cultuur en religie

Er is een hardnekkig idee dat Turkije wat achterloopt. Wellicht veroorzaakt door de houding en kleding van bepaalde Turken in het Westen.

Een interessant voorbeeld daarvan maakten we mee tijdens een tankstop vlak bij Ankara. We zaten weer na het tanken de bekende thee te drinken op een stoeltje voor het winkeltje bij het pompstation, toen nog een auto stopte om te tanken. De pompbediende wees naar ons en gesticuleerde druk. De eigenaar van de auto kwam op ons af. En hoewel hij in een Turkse auto reed, bleek hij al jaren in Duitsland te wonen en te werken. Hij vond het prachtig om een praatje te

maken. Maar daar kwam zijn vrouw in een lange donkere jas en een stevige hoofddoek. In rad Turks sprak ze hem verwijtend aan. Hij stond wat gegeneerd op en verdween om de hoek. De pompbediende grijnsde en gebaarde dat hij van zijn vrouw moest bidden. De vroomheid verdrong hier de vriendelijkheid en de wellevendheid.

Maar als je in Turkije zelf bent ontdek je dat het anders is. Je ziet een moderne manier van leven en kleden. Akkoord, er zijn hoofddoekjes en een enkele boerka, maar veel vaker strakke spijkerbroeken voor de dames en modieuze truitjes. (Hier zit natuurlijk wel een addertje onder het gras, n.l. dat we geneigd zijn moderne kleding te vereenzelvigen met Westerse kleding).

In badplaatsen als Ayvalic en Kusadasi waren op de stranden vrijwel alle jonge(en helaas ook minder jonge) dames gekleed in bikini's en liepen ze innig gearmd met hun lovers. Op terrassen zagen we vrouwen zitten met een sigaretje en een glaasje bier. Wel interessant was dat de disco en de live muziek stopte als de moeëzzin begon met zijn oproep.

Op de vraag of Turkije in hoog tempo islamiseert of juist seculariseert is een tweeledig, niet eenduidig antwoord mogelijk.

Twee voorbeelden kunnen dat adstrueren.

Na een vermoeiende wandeling door de kloof van Ihlara, vlak bij Cappadocië, kwamen wij in gesprek met een aantal Turkse dames van rond de vijftig, die een seminar volgden in Kayseri. Ze hadden een dagje vrij en bezochten de schuilkerken van deze kloof.

Ze meenden dat wij in Europa een verkeerde kijk hadden op Turkije. 'Dat komt door de mensen die uit oost Turkije in Europa zijn gaan werken', zei de woordvoerster, 'die zijn conservatief. En onze president, die zich naar buiten toe voordoet als een moderne man, maar naar binnen als conservatief, doet aan de beeldvorming geen goed. En zijn vrouw al helemaal niet, want ze draagt altijd een hoofddoekje(dat laatste zat deze dames, allen zonder hoofdbedekking, zeer dwars). Maar Turkije is steeds moderner aan het worden!' Om er even later, ietwat inconsequent, aan toe te voegen: 'Vroeger in de zestiger jaren liepen we in mini, dat moeten we nu niet meer proberen'.

Diezelfde dubbelheid zie je voortdurend. Mannen die op de gebedsuren hun gebeden zeggen, terwijl even verder mannen hun werk doen of staan te praten. Interessant tafereel op een camping: een man zegt zijn gebeden vlak naast zijn vrouw, die onverstoorbaar met de afwas door gaat. Kletterende pannen, rinkelende vaat. Maar hij blijft keurig, ogenschijnlijk zonder ergernis, zijn gebedsoefeningen doen, buigend en knielend naar het oosten.

In het algemeen hadden we de indruk dat de moskeeën bij het vrijdaggebed dezelfde bezetting hadden als de kerken bij ons op de zondagochtend. En ook leek ons de leeftijdsopbouw niet veel te verschillen van die van de kerkgangers

bij ons. Waarbij wel aangetekend zij, dat demografisch gezien Turkije een aanmerkelijk jonger land is dan bijv. Nederland!

Alcohol is volgens de koran(of beter hadieth) verboden, maar als je langs Izmir rijdt zie je het grote complex van de Efes bierbrouwerij. De reclame ervoor zie je door het hele land. En ook inlandse wijn is er te kust en te keur. Alleen in oost Turkije hadden we enige moeite om alcohol te krijgen. In Kahta, vlakbij de Nimrod, moest dat wat stiekem gebeuren: de hotelbaas haalde het voor ons in een ondoorzichtige plastic zak.

Je kunt zeggen dat de meeste Turken(98% van hen noemt zich moslim) een zeer relaxte houding hebben ten aanzien van hun geloof en haar verplichtingen. De ramadan wordt gehouden en de heilige dagen gevierd. Maar het moskeebezoek is niet geweldig en lijkt steeds meer een zaak van ‘oude mannen’ te worden. De gebedstijden worden nauwelijks zichtbaar gehouden.

Ook de ‘Turkije-watchers’ zijn het niet eens over wat komen gaat. Zal de toenemende islamisering met het daarbij horende fundamentalisme het winnen of zal de secularisering toch de overhand krijgen?

Veel zal afhangen van de politieke koers van met name Europa. Als de EU afwijzend blijft zal het conservatisme onder invloed van Syrië en Iran meer gewicht en invloed krijgen. Wat we nu al wel zien is dat de peilingen in Turkije zelf beginnen door te slaan naar de negatieve kant. Dat wil zeggen dat waar in 2002 nog 72% ervoor koos graag bij de EU te horen, dat in 2007 nog maar 46% was. Maar nog steeds zijn de toonaangevende kringen erg geporteerd voor toenadering met het Westen.

Nationalisme

Maar waar de Turken zeker niet relaxed in zijn is hun nationalisme. Dat kun je rustig zinderend noemen. Maak daar geen grapje over, want de overgevoeligheid op dat gebied is niet mis. Turken mogen soms wat kritisch zijn over hun land, maar als buitenlander moet je van datzelfde land afblijven.

Toen Atatürk het land redde uit de wrakstukken van het Ottomaanse Rijk en van diezelfde wrakstukken weer een nieuw rijk bouwde, was de prijs daarvoor een krachtige ideologie van nationalisme. Dit zelfde nationalisme had weinig op met minderheden. Die konden het nieuwe land in haar eenheid bedreigen. Het drama van de Armeniërs is uitvloeisel van dit geharnaste nationalisme. Maar ook andere groepen hebben het niet altijd gemakkelijk(gehad).

Overal zie je de Turkse vlag, soms van enorme afmetingen, en overal portretten en krijgshaftige ruitersstandbeelden van Atatürk. De held van de natie en de vader des vaderlands, die overigens nogal aardig anti-islam was. Hoe bekend dat laatste is durf ik niet te zeggen, omdat het niet mogelijk is deze grote man ter sprake te brengen, behalve in lovende woorden.

In 1923 heeft onder invloed van dit nationalisme een wonderlijke uitruil plaatsgevonden. De Grieken uit de kustgebieden van Turkije moesten terug naar

Griekenland, terwijl de Turken, die vaak al generaties lang in Griekenland woonden naar Turkije terug kwamen. In Ayvalic, aan de westkust, dat tot 1923 Grieks en dus christelijk was, zie je aan de moskeeën nog dat het eens kerken waren.

In Gallipoli werd in 1915 een vreselijke strijd gestreden tussen de geallieerden en de Turken. De Turkse legers onder aanvoering van Atatürk dwongen hun tegenstanders zich terug te trekken. Een blamage, die Churchill, toen minister van oorlog, zijn baan kostte. Op 25 april vindt aan geallieerden zijde de herdenking plaats van deze strijd: Anzac Day, terwijl de Turken eerder, in maart, hun 'overwinning' vieren.

Wel staat op een gedenksteen uit 1934 bij de Anzac baai dat de 'Johnnies en Mehmeds' zij aan zij begraven liggen als broeders.

Geestelijkheid en geloof

Toen we bij de ferry van Eceabat stonden te wachten tot de boot kwam om ons van Europees Turkije te brengen naar het Aziatische deel, vroeg één van de verkopers van nepparfum en nephorloges of we in Turkije met vakantie gingen. Nee, zeiden wij, het is een studiereis. Wat we dan wel bestudeerden in Turkije? Archeologische vindplaatsen misschien of vogels? Nee, de islam en wel in het bijzonder het soefisme. Ah, u bent een hodja (een religieuze leermeester).

De prijs van de parfums daalde meteen met de helft. Het respect voor het geloof en haar 'officials' ervoeren we eigenlijk – voorzover men het wist – in heel Turkije. Respect voor geestelijkheid, maar ook een kennelijk genoeg dat een Westerse theoloog de moeite neemt de islam te bestuderen.

Wat daarbij opmerkelijk is, is dat de behoefte om over het geloof als zodanig te praten niet erg groot is. In Nederland raak je vaak verward in gesprekken met moslims over het geloof, in Turkije nauwelijks. Hoewel we één keer een stevig gesprek hadden met één van de werknemers van een camping in Tacucu (zuid oost Turkije). Hij zag in de camper een koran liggen en was aangenaam verrast. Of ik wel wist hoe streng zijn geloof (de islam) was? Als je slecht bent ga je naar de hel. Hoe is dat bij jullie?

Ik zei dat de hel voor mij niet zoveel realiteit had, maar dat het erop aan kwam hoe je in het leven stond. Eerlijkheid en trouw, verantwoordelijk en anderen helpen dat zijn belangrijke waarden van het geloof. Daarin dien je God.

En als je dat nu allemaal niet doet, wat dan?, vroeg hij. Tja...

Zie je, je weet het niet! Wij wel. De koran is helder en duidelijk: wie goed doet gaat naar het paradijs, wie slecht doet naar de hel.

Maar er zijn toch een heleboel moslims die nooit naar de moskee gaan en zich niet al te veel van de gebedstijden aantrekken? Dat moest hij wel toegeven. Ja, eigenlijk hoorde hij daar zelf ook bij. En dat is toch eigenlijk niet goed. Komen die dan allemaal in de hel? Nee, dat zou niet best zijn. Toch zullen sommige strenge moslims zeggen van wel. En hoe zit het met de extremisten, die hun

leven, het hoogste goed toch, geven voor de zaak van Allah? Zij komen in het paradijs?(Turken moeten niets hebben van extremisten).

Toen was het zijn beurt om 'tja' te zeggen. Misschien was het allemaal toch niet zo eenvoudig. We sloten ons gesprek broederlijk af door te zeggen dat het het belangrijkste was een goed hart te hebben en je naaste te helpen.

Antalya en Konya

In Antalya, aan de zuidkust van Turkije, hebben we lang gezocht naar de Mevlana Tekke. Een Tekke houdt het midden tussen tussen een klooster en soort herberg voor Derwisjen, een 'lodge'. In de oude stad vlakbij de schilderachtige Romeinse haven zou hij staan. Maar het viel niet mee hem te vinden. We werden van het kastje naar de muur gestuurd. De meeste mensen aan wie we het vroegen wisten niet waar we het over hadden. Mevlana? Dan moeten jullie in Konya zijn. Niet hier. Maar we hielden voet bij stuk. We zoeken een 13de eeuwse Tekke hier in Antalya.

Uiteindelijk werd onze moeite beloond en vonden we het op een plek waar we al diverse malen langs gelopen waren. Het bleek te liggen vlakbij de Yivli Minaret, die naast een kerk staat die is omgebouwd tot moskee. En het was het zoeken meer dan waard! Een intiem gebouw, nu in gebruik als kunstgalerie. En aangebouwd een mausoleum met 3 tombes van bekende Derwisjen, waaronder één vrouw, Zincirhira Mehmet Bey. Over de tombes liggen schitterende kleden, geborduurd met gekalligrafeerde koranteksten.

In het drukke Antalya ervoeren we het als een oase van rust.

We hadden er nog wel een merkwaardige ontmoeting.

Toen we terug wilden naar onze plaats van overnachting een eindje buiten de stad, konden we met geen mogelijkheid de juiste bus vinden. We stonden een tijdje op de verkeerde plaats op de verkeerde bus te wachten en het werd steeds later. Een Turk, kennelijk ziende onze zoekende blikken en heen en weer geloop, sprak ons aan. We vertelden hem waar we heen moesten. Hij schudde zijn hoofd en zei dat we helemaal verkeerd stonden. Ik breng jullie naar de goede plek, zei hij. En al lopende vertelde hij ons een hartverscheurend verhaal. Hij was op familiebezoek in Turkije, toen de militaire politie hem te grazen nam. Hij woonde al jaren in Duitsland en had nooit zijn dienstplicht vervuld. Dat moest dan maar alsnog gebeuren. En hoewel hij dik in de veertig was, zat er weinig anders op. Na een pittige training van een paar maand, stuurden ze hem naar noord oost Turkije. Geen ongevaarlijk gebied. En hij had er ook moeilijke tijden meegemaakt. Twee van zijn kameraden waren er doodgeschoten. Maar nu zat zijn dienstdag erop. Hij kon echter niet terug naar Duitsland. Waarom werd ons niet duidelijk. Iets ambtelijks wat nog niet in orde was, zorgde ervoor dat zijn paspoort niet verstrekt werd. Hij kon het land niet uit. En in Turkije had hij niets meer. Geen familie, geen huis, geen inkomen.

Bij de goede bus aangekomen, gaf hij de chauffeur opdracht op de juiste plaats te stoppen, zodat we nog maar een half uurtje hoefden te lopen.

Wat te voorzien was: hij vroeg een kleine bijdrage. Maar ik had niets, alleen heel groot geld(en een paar lira voor de bus). Ik verontschuldigde me en, hoewel teleurgesteld, vatte hij het groots op.

Was het verhaal waar?

Navraag leerde dat zulke situaties voorkomen. Een combinatie van pesterij en trage ambtelijke molens. Westerse Turken, die hun dienstplicht afkopen(hetgeen nogal eens gebeurt en niet goedkoop is) hoeven niet te rekenen op de populariteitsprijs. Het niet vervullen van de dienstplicht wordt gezien als gebrekkige liefde voor het vaderland.

(Een andere situatie, waarin ook verwacht werd dat ik geld gaf, was nog pijnlijker. Het speelde zich af op de terugreis in Servië.

We hadden onze camper geparkeerd bij een groot hotel nabij de plaats Nis. Het hotel vond het prima dat we daar stonden, maar een kleine bijdrage aan de parkeerwachten werd op prijs gesteld. Nadat we wat rond gekuierd hadden en ons verbaasd over de borden bij het zwembad(verboden pistolen mee te nemen), gaven we alvast de parkeerwacht een fooi. Met een genereus gebaar, ‘ook voor uw collega’. Hij bekeek het wat lacherig. De andere ochtend realiseerden we ons dat we hem welgeteld 20 cent gegeven hadden. We hadden ons een paar nullen verrekend. Met enig schaamrood op de kaken verlieten de parkeerplaats van het hotel)

En dan is er Konya.

Hier klopt in zekere zin het hart van de islam. Zeker het soefi hart.

Een grote stad, meer dan een miljoen inwoners¹⁵. Volgens de verhalen de meest religieuze stad van Turkije.

Mijn impressie was dat het stad was met enorme tegenstellingen. En tegenstellingen die niet leken te leiden tot controverses of veroordelingen over en weer.

Je ziet in strakke spijkerbroeken gehulde vrouwen naast boerka's. Veel vrouwen van het platteland met kleurrijke kleding, laag over laag(hebben ze het niet warm?, vraag je je af). Tamelijk gesoigneerde heren en mannen met baarden.

Mooie en goed onderhouden wijken en uitgesproken krottenwijken, waar mensen zo goed als op het trottoir leven. We gingen een keer per fiets de stad in via een route die door de krottenwijk voerde. Men lachte en wees. Een oude man

¹⁵ Eén van de reisgidsen, die we bij ons hadden over Turkije dateerde uit 2007. Bij de steden stonden meestal de inwoneraantallen vermeld. Wanneer je een grote Turkse stad nadert staat onder het naambord van die stad het actuele aantal inwoners(nüfus). In veel gevallen bleek dat het inwoneraantal in die 3 jaar met 10 tot 20% gestegen was. Het gevolg van een sterke urbanisatie. Er is een enorme trek gaande van het platte land – zeker in het oosten van Turkije – naar de steden met alle gevolgen van dien: verlaten platte land en krottenwijken bij de steden. Bovendien nemen de Turken uit het oosten vaak hun conservatisme mee.

fietste de hele weg naast ons en bekeek ons, zeker mijn vrouw, met verbazing. Zoiets had hij kennelijk nog nooit gezien.

Velen zijn er, vooral Turken, die naar het Mevlana Centrum komen. Dat is de onbetwiste trekpleister van deze stad. Er zijn ook westerse toeristen, maar niet in grote getale. Zeker als je alleen loopt word je wat bekeken en al gauw aangesproken. Soms zomaar en soms natuurlijk met het bekende smoesje van de neef die tapijten verkoopt.

Het Mevlana centrum is meer dan de moeite waard!

Prachtig en plechtig staan in de gedachtenisruimte annex moskee de sarcofagen van Rumi/Mevlana en zijn zoon Walad. Opnieuw prachtig geborduurde kleden erover. Daarnaast tombes van allerlei belangrijke Derwisjen uit de eerste periode.

De mensen, mannen en vrouwen, schuifelen er in stilte en vaak in gebed langs. Velen zijn ontroerd. Een indrukwekkende stoet pelgrims.

Op het binnenplein is de bron van het geneeskrachtige water(nisan tasi) en daar is ook het gemeenschappelijke onderkomen(semahane) met keuken en ‘dansvloer’ te bezichtigen van de Derwisjen. De achterwand van de binnenplaats bestaat uit de cellen van de novicen, die daar in hun novicetijd 1001 dag moesten in moesten verblijven om te mediteren en te vasten.

Rondom het centrum zijn de graven van de kloosterlingen. Ze zijn voorzien van het karakteristieke hoofddekseel van de Derwisj, de hoge fez.

De gesprekken die we hier hadden – ook zonder afspraak of organisatie ging dat gemakkelijk zo gauw men wist dat je enigszins deskundig en geïnteresseerd was. Het voordeel van een niet strakke maatschappij, waarin ruimte voor gesprekken en ontmoetingen gemakkelijk gecreëerd wordt. Wat mij opviel was een grote kennis van zaken over Rumi en een even grote bewondering voor deze soefi. Men wist er echt veel van en was er trots op deze kennis ten toon te spreiden. Als je in gesprek kwam, kwamen er steeds meer mensen bij zitten. Uitnodigingen om thuis bij mensen werden veelvuldig gedaan en een enkele keer ook door ons aangenomen. Veel thee en eten leverde dat naast de gesprekken vaak op. Soms proefde je ook wel het idee dat onze interesse voor het soefisme en de islam een voorzichtige aanloop was om toe te treden tot de islam.

Op een zondag bezoeken we voor het laatst deze fascinerende stad. Net als elders in de wereld is het een vrije dag voor velen. Rondsloeterende jongelui, terrassen vol(zonder bier overigens), dagjesmensen voor het Mevalana Centrum en andere moskeeën. Een gezellige en kleurrijke bedoeling. We bekijken de Pauluskerk in de hoop dat we erin kunnen. Die hoop vervliegt, omdat we niemand vinden die een sleutel heeft. We zien dat er wel kerkdiensten gehouden worden, maar wanneer?

We zijn op zoek naar een halogeenlampje voor de camper. We vragen een voorbijganger, omdat we denken dat er vast wel winkels open zijn in zo'n grote stad die zoiets verkopen. Hij zegt: wacht maar even, ik haal mijn auto. We rijden een uur rond langs allerlei elektriciteitszaken. En hoewel sommige open zijn, verkopen ze niet het juiste lampje. Onderweg vertelt de behulpzame chauffeur dat hij bezig is een hotel op te zetten en hij vraagt ons wat Westerse mensen belangrijk vinden. Liever goed sanitair dan goed eten, zegt mijn vrouw. We drinken samen nog een kopje thee en nemen afscheid. Niet alleen van deze man, maar ook van Konya. Hij biedt ons nog aan naar de camperparkeerplaats buiten de stad te rijden, maar dat is ons te gek. Bovendien willen we nog één keer het Mevlana Centrum bekijken.

Oost Turkije

We reizen verder naar oost Turkije. Na Cappadocië een hele overgang. Daar waren we naar toe gegaan na Konya. In het wonderlijke en surrealistische landschap worden busladingen toeristen losgelaten. Het is ook zeer bijzonder, maar door de drukte, vooral in het Open Air Museum in Göreme, verliest het wel iets van zijn charme. Gelukkig zijn de wandelingen door de verschillende valleien nog steeds rustig en kun je ongestoord genieten van de natuur met haar vele vogels en bloemen(en schildpadden). Door het toerisme heeft het geheel iets on-Turks gekregen. Pizza restaurants, gehaaide verkopers, dure aanbiedingen voor ballonvaarten en chagrijnigheid als je niet voldoende fooi geeft.

En achter de soms chique facade gaat armoede schuil. Hutjes, waarvan je denkt dat ze onbewoonbaar zijn, worden bewoond, soms door hele gezinnen.

Onderweg zagen we tentenkampen voor seizoenarbeiders, die er ongelooflijk armoedig uitzagen. Zijn het Turken of een soort zigeuners? Ze zijn in elk geval erg donker. Later hoorden we dat het nomaden waren. Maar of dat klopt?

En dan arriveren we in Kahta. Een half jaar geleden, zo hadden we in een krant in Nederland gelezen, was hier nog een meisje(14 of 15 jaar oud), dat een relatie had gehad met een jongen, levend begraven. Ongetwijfeld een exces, maar het kleurt toch een beetje je blik. Hoewel exces...in het jaar 2001 vielen er nog ruim 2000 vrouwen ten prooi aan eerwraak in (oost) Turkije.

Kahta is een stoffig stadje met 60.000 inwoners. Behalve op de beide hoofdwegen(het stadje is a.h.w. rond het kruispunt gebouwd), ontbreekt vrijwel overal de bestrating. Dat geeft een geweldige stofoverlast en maakt schoonmaken onbegonnen werk.

We zijn hier duidelijk in het Koerdische gebied, getuige de karakteristieke kleding van de mannen: de pofbroek met het lage kruis(de z.g. 'drollenvanger'). We hebben veel bekijks. Men groet, geeft handen(mij) en biedt thee aan. In de tuin van het hotel, waar onze camper staat, komen zo nu en dan mensen om de

hoek kijken. Een oude man biedt mijn vrouw bloemen en vruchten aan. Twee verlegen meisjes proberen hun Engels op ons uit. Hoewel hier wel toeristen komen in verband met de nabij gelegen Nimrod(Nemrut Dagi) met zijn gigantische beelden uit de Seleucidische tijd.

De toeristen komen echter nauwelijks in het stadje, maar worden via Kahta in één keer de berg opgereden. Mensen, die hier langer blijven, zijn op de vingers van een hand te tellen.

Het is dan ook het tegenovergestelde van mondain. Ik vraag aan de hotelbaas waar ik bier kan kopen. Hij wil het wel regelen als ik whisky voor hem heb. Ik heb een half flesje. Dat wil hij wel ruilen tegen 5 blikjes bier. Ik ga akkoord, want met dit weer is bier aantrekkelijker dan whisky.

Wel curieus is dat op het kantoor van deze zelfde hotelbaas, waar we waren om een tripje te regelen naar de Nimrod, in een hoekje een grote fotolijst hing met daarin foto's en krantenberichten van Sadam Hoessein en zijn zoons. We wisten natuurlijk niet wat de teksten behelsden, maar om in dit Koerdische gebied dit op te hangen... We hebben er maar niet naar gevraagd.

Wat opvalt naar mate je verder naar het oosten gaat, zijn de veranderende rolpatronen tussen mannen en vrouwen. Zo kijken wij daar in elk geval naar met onze westerse ogen. Theehuizen(alleen voor mannen), waar eindeloos wordt gepraat, triktrak gespeeld of geeraard. En natuurlijk thee gedronken en gerookt – al dan niet met een waterpijp. Het lijkt een doel in zichzelf om niet te hoeven werken, zeker geen lichamelijk werk. Hoe hoger in rang en aanzien, hoe minder je je inspant. Wij vroegen bijv. de hotelbaas, die ons tochtje per minibus regelde of hij ons reed. Hij keek geschokt. I'm the boss, I do not drive, sprak hij waardig. Wat deed hij dan wel? Eindeloos telefoneren. Eens kijken of er nieuwe klanten waren. Praten met de burens, praten met andere burens, op zijn eigen terras zitten. Sigaretje roken, thee drinken enz., enz. Maar het idee ons te rijden... En de chauffeur die dat wel deed reed boven op de berg ook nog een aardige kras op de verder keurige auto. Hoe die daar mee weg kwam, vertelt het verhaal. Hij keek wel wat schichtig naar ons of we niets zouden zeggen. Dat deden wij niet.

En de vrouwen?

Zij werken veelal op het land. Ze worden met pick-ups aangevoerd, kleurig gekleed en vrolijk en werken de hele dag door. Half gebogen met een hak in de brandende zon. Op de markten verkopen ze de producten van het land, terwijl manlief een oogje in het zeil houdt of het afdingen op zich neemt. Een zwaar bestaan, want thuis wacht ook nog de huishouding.

Grappig is wel dat we met enige regelmaat werden aangesproken door meisjes, die wat Engels kenden. Ze waren nieuwsgierig en probeerden contact te maken of nodigden ons uit. Soms vroegen ze ons e-mail adres of mobiele nummer. De jongetjes die ons aanspraken(dat gebeurde minder overigens) wilden vaak wat 'do you have money?' Een opmerkelijk verschil!

Eén van de dames, die met ons spraken in Ihlara zei: ‘De toekomst is aan de vrouwen!’ Een mooie strijdkreet, maar of die oost Turkije al bereikt heeft is de vraag. De tijdloze uitleg van de koran speelt de patriarchaal gekleurde samenleving aldaar sterk in de kaart. Geschreven in zo ongeveer 700 op het Arabische subcontinent, ademt de islam de vanzelfsprekende opvattingen van die cultuur dat vrouwen van een tweede garnituur zijn. Pas wanneer we de historische context laten mee resoneren en de massieve inspiratieve relativeren, komen er openingen. En dat gebeurt ook wel – ook in Turks/Arabische wereld, maar op kleine schaal en soms niet zonder gevaar.

De tocht naar de Nimrod is in elk opzicht een hoogtepunt.

Met het minibusje van het hotel maken we de tocht. Ik ben blij dat ik niet met de camper ben gegaan! De weg is steil, maar vooral zeer slecht. Maar het loont de moeite. De prachtige Romeinse brug en het fort onderweg zijn zeer bezienswaardig. Het landschap wordt steeds ruiger en ondanks dat zijn er kleine nederzettingen, boeren gehuchten waar kinderen uitlopen om naar ons te kijken. Kinderen die vermoedelijk nooit naar school gaan en nauwelijks uit het dorp komen. Misschien is in één van deze primitieve dorpen dat drama gebeurd met dat begraven meisje?

Op de top van de berg een onwaarschijnlijk schouwspel. De enorme beelden domineren het landschap. De hoofden – vaak meer dan 2 meter hoog - liggen aan de westzijde en zullen straks het licht van de ondergaande zon opvangen. Het beeldhouwwerk is mooi en fijnzinnig en heeft de tijden(toch zo’n 22 eeuwen) heel goed doorstaan. De lichamen van de beeldengroep staan aan de oostzijde van top(de grafheuvel feitelijk). Ook hier liggen nog hoofden en koppen van adelaars. Alles in reuze formaat.

Het is er wel koud. We zitten op ruim 2200 meter hoogte. De Turkse jongens die met ons meegingen in de minibus staan te rillen in hun dunne bloesjes.

De tocht naar beneden in de schemering zal ik me nog lang herinneren. Het leverde bijbelse beelden op van een woeste ledige aarde.

Diyarbakir en verder

Deze stad was ooit het toneel van de gevechten tussen de PKK en het Turkse leger. En hoewel we op weg er naar toe bekogeld werden met stenen(boze herders of baldadige herdersjongens?), was in de stad niets van enige agressie te merken. Sinds een jaar of wat is de stad veilig. Hoewel dat kennelijk nog niet is doorgedrongen tot de toeristenindustrie. Men klaagde steen en been over het wegblijven van toeristen. De media(die krijgen overal en altijd de schuld) hadden hun imago verpest. Gesprekken over ‘het conflict’ werden als opgeblazen afgedaan.

(Later bleek dat ongeveer ten tijde dat wij deze gesprekken voerden er in noord oost Turkije in de buurt van Kars bloedige gevechten tussen aanhangers van de PKK en het leger gaande waren waarbij verschillende doden gevallen waren.)

De stad is prachtig met zijn oosterse sfeer, zijn vele moskeeën en zijn vele kerken. De prachtige Ulu moskee tegenover een al even prachtige en levendige karavanserai vonden wij het hoogtepunt van ons stadsbezoek.

Overigens konden wij de camper parkeren bij een soort politiebureau vlak bij de imposante stadsmuur, waar we achter een gesloten hek de nacht konden doorbrengen. Zo nu en dan kwam er eens iemand kijken hoe het ons ging. Communicatie was zeer lastig. Het was minstens zo bijzonder als onze overnachting bij de universiteit van Karamanmaris, waar de security zich keurig bij ons af- en aanmeldde. Een beleefd klopje op de deur van de camper tegen 21.00 uur: even voorstellen, dit is de avondploeg; de dagploeg vertrekt nu.

Dan maken we een lus naar het zuiden.

Sanliurfa, vroeger Urfa – en nog veel vroeger Edessa - genoemd en volgens de moslims de geboorteplaats van Abraham. Dat verklaart de vele pelgrims uit Iran en Syrië. De oosterse sfeer is hier nog veel pregnanter. We vonden het een bijzondere stad, die qua sfeer aan Konya deed denken.

En van Sanliurfa rijden we naar Haran. Opnieuw een hoogtepunt!

De bijbel gaat hier leven. De z.g. ‘bijkorfhuizen’, uniek in Turkije, zorgen voor een zeer aparte uitstraling. Het concept gaat terug tot het 2de millennium voor Christus. De huizen die hier staan zijn zo 200 jaar oud en worden nog volop bewoond door mens en dier.

Kinderen zwermen rond, ezels, vooral geiten en zelfs een toeristenkameel. Want toeristen zijn hier wel, alleen niet uit het Westen.

We overnachten midden tussen de bijkorfhuizen.

Toen de toeristen weg waren werd het stil. Alleen het vee hoorde je soms. De wind, die het stof de hele dag had doen opwaaien, ging wat liggen. Iemand kwam eens kijken wat we aten en knikte goedkeurend. Het koelde behoorlijk af – overdag was het heet geweest – en de lucht werd helder. Toen zagen we de vele sterren in de zwartblauwe lucht en dachten aan Abraham en zijn belofte. 's Morgens werden we in alle vroegte gewekt door mekkerende geiten. We hoorden de stemmen die de kudde aanspoorden. Oude geluiden uit vervlogen tijden.

Toen we terugreden, weer via Sanliurfa, verdwaalden we in de stad. En kwamen in een wijk vol groente- en fruitwinkels en stalletjes terecht. Opmerkelijk dat alles bij elkaar gegroepeerd is. Straten met alleen maar mandenmakers of koperslagers, apparatuur voor t.v.'s, meubels etc. Onderweg zie je dat ook: allemaal kraampjes met dezelfde groente of hetzelfde fruit. Dat moet een moordende concurrentie opleveren. Overigens zie natuurlijk hetzelfde beeld in de soeks in het oosten en in noord Afrika.

We kochten in de groentewijk van alles en nog wat voor omgerekend nog geen 2 euro en werden keurig door een meneer de wijk weer uitgeleid.

De terugweg

We rijden naar het westen over een werkelijk schitterende autobaan. Vrijwel geen verkeer(zouden de hoge brandstofprijzen daar debet aan zijn?) en nauwelijks tol. De weg voert via Gazianteb en Tarsus naar Tacucu aan de zuidkust. Het is gedaan met de oosterse sfeer van kaftans en boerka's en de fraaie broeken van de Koerden. Ik zal niet zeggen dat je je waant in west Europa, maar toch minstens in Griekenland. Goede wegen, supermarkten, pizzeria's en mondaine mensen met tattoo's, piercings.

Nog steeds is het niet druk, terwijl de maand mei toch al ten einde loopt, en nog steeds groeten westerlingen elkaar(geen vergissing mogelijk). Maar toch ben je weer in een ander wereld.

Van Tacucu, waar we bijna een week verbleven, heerlijk op 4 meter van het water, tot het daar uiteindelijk toch druk werd(een grote camperclub uit Nederland zou arriveren).

We reden naar het noorden, opnieuw via Cappadocië en stonden daar prachtig midden tussen de wonderlijke rotsformaties van Ürgüp(en ook daar moesten we weer weg vanwege weer een andere caravanclub – een kwaan!). Toen vervolgden we onze tocht naar de imponerende ruines van Hattusa, vlak bij het dorpje Bogazkale. De hoofdstad van het grote Hittietenrijk uit de 12/13de eeuw voor Christus. We hadden een gedegen rondleiding samen met een giechelend Japans echtpaar door een enthousiaste Turkse man(die uiteraard een Nederlandse vriendin had – in dit geval klopte het ook nog, want hij belde haar tijdens de rondleiding op en gaf de telefoon aan mijn vrouw).

Van Ankara gingen we naar het drukke Istanboel. Omdat mijn vrouw daar al eens uitvoerig geweest was, bleven we er niet, maar reden terug naar Griekenland. Op een kustcamping bleven we nog een weekje alvorens via Bulgarije, waar we het werkelijk prachtige Rila klooster hoog in de bergen bekeken, en Servië en Kroatië terug naar huis.

Conclusie en nawoord

Een prachtige en indrukwekkende reis, die ook nog eens vlekkeloos verliep. 12.000 km zonder een schrammetje en zelfs zonder lekke band, dat mag bijzonder heten.

We waren onder de indruk van dit 'rijke' land dat je met evenveel recht als Israël een heilig land kunt noemen. De getuigenissen van de drie grote Abrahamitische godsdiensten liggen voor het oprapen. En daarnaast nog zoveel cultuur uit de klassieke Griekse en Romeinse tijd. En laten we ook de natuur vooral niet vergeten en evenmin de vriendelijke mensen. Geen moment hebben we ons onveilig gevoeld. De gastvrijheid liet daar geen ruimte voor. We hebben

veel gezien en veel mensen ontmoet en we bewaren er zeer goede herinneringen aan.